

De leerling actief! Woordenschatontwikkeling in het zaakvakonderwijs

Maaïke Koopman en Christine van Wendel de Joode; m.m.v. de Ruth Verkerk-Kloof, Wouter Schaap, Susan Kluytenaar-Slootweg en Fatiha Bouk

Hogeschool Utrecht / Basisschool Op Dreef

Aanleiding

Leerlingen op basisschool Op Dreef spreken vaak thuis een andere taal en hun woordenschat in het Nederlands is soms beperkt. Binnen het taalonderwijs is er daarom veel aandacht voor woordenschatontwikkeling. In het kader van de WOU-GO verbreedde het onderzoeksteam deze aandacht richting zaakvakonderwijs. Doelen:

- Elkaars aanpak leren kennen en van elkaar leren
- Nagaan of het eigen handelen overeenkomt met effectief handelen bij woordenschatonderwijs op basis van de (wetenschappelijke) literatuur
- Versterken leerkrachthandelen rondom woordenschat in het zaakvakonderwijs

Hoofdvraag

Hoe verhoudt zich het leerkrachthandelen m.b.t. het stimuleren van de woordenschatontwikkeling van leerlingen uit de bovenbouw bij het zaakvakonderwijs zich tot de kenmerken van effectief leerkrachthandelen op dit domein vanuit de (wetenschappelijke) literatuur en hoe kunnen we dit leerkrachthandelen versterken?

Aanpak

Het onderzoek bestond uit twee fasen:

- (1) beschrijvend onderzoek: in kaart brengen van (effectief) leerkrachthandelen rondom woordenschatontwikkeling binnen zaakvakonderwijs
- (2) ontwerpgericht onderzoek: het analyseren en versterken van leerkrachthandelen

Fase 1: beschrijven	Fase 2: ontwerpen
Participanten: leerkrachten groep 5 t/m 8	Participanten: leerkrachten groep 5 t/m 8 en hun leerlingen
Literatuurstudie	Eerste opname eigen les door leerkrachten
Interviews met leerkrachten over hun opvattingen over woordenschatontwikkeling	Samen selecteren van een kijkkader om opgenomen lessen mee te analyseren
Analyse interviews	Analyse eerste opname met kijkkader en bepalen focus voor ontwerp tweede les
	Ontwerpen, uitvoeren en opnemen tweede les
	Analyse tweede les en conclusies

Samen leerkrachthandelen onderzoeken: ervaringen en geleerde lessen

- De opstartfase was lastig: deze werd door sommige leerkrachten als onduidelijk en niet concreet ervaren. De onderzoeksvraag bleek vrij breed te zijn.
- Het werken vanuit ontwerpen, uitvoeren en analyseren van lessen werd als zinvol ervaren.
- Het ontwikkelen en gebruiken van een kijkkader werd als complex maar ook leerzaam ervaren. Vooral het ontwikkelen van lessen met het kijkkader als richtpunt werkte goed.
- Commitment van alle leerkrachten is van groot belang, maar in tijden van Corona niet altijd makkelijk.

Maar ook voor jezelf: ik heb gekoken... de vorige keer zijn bepaalde dingen niet gelukt. Waarom zijn ze niet gelukt en hoe kan ik dat een volgende keer anders doen?

Het is om jezelf weer een beetje te triggeren en iets meer te doen dan gewoon het boekje weer open te slaan. Je moet ook jezelf ook tot leren aanzetten.

Er waren [voorheen] wel regelmatig klasbezoeken maar daarin werd echt heel globaal gekoken naar wat je doet. Nu had je echt een specifiek doel. Maar er wordt te weinig echt naar elkaar gekeken. Maar als ik voor mezelf spreek: ik haal toch wel veel inspiratie uit wat je bij een collega ziet. Of dat je dingen doet, maar dat je je daar niet zo bewust van bent.

[over het ontwerpen] Ik vond dit zelf echt wel het meest zinvolle gedeelte. Dat je ook gewoon met het voorbereiden van je les moet denken: "o nee, dat moet ik niet doen, want dan gaan ze niet praten". Je moet ook gewoon anders formuleren of het niet anders in elkaar zetten, zodat ze wel iets gaan maken of wel gaan praten of woorden gaan gebruiken.

Literatuur

Damhuis, De Blauw, & Brandenburg (2004). *CombiList: Een instrument voor taalontwikkeling via interactie*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Verhallen, M. (2009). *Meer en beter woorden leren* (pp. 1-39). Projectbureau Kwaliteit PO-Raad.

Resultaten omtrent woordenschatontwikkeling

Interviews

- Nadruk op voorbereiden en semantiseren (Verhallen, 2009)
- Woorden worden frequent en op diverse manieren aangeboden, waar mogelijk gekoppeld aan andere vakken / thema's
- Woordwebs of -clusters en andere visuele manieren van aanbieden als hulpmiddel.
- Soms consolideren

Kijkkader: een aangepaste combiList

- Keuze voor aangepaste versie van de CombiList (Damhuis, de Blauw, & Brandenburg, 2004)
- Cluster van observatie-items toegevoegd om het accent op consolideren te versterken (zie Figuur hieronder)

Opdrachten/werkvormen: De leerkrachtwervende leerling produceert zelf taal	Ja	Nee	Soms	Opdrachten/werkvormen: De leerkracht stimuleert taalproductie	Ja	Nee	Soms
a. Legt woorden uit aan andere leerlingen	0	0	0	1. Krijgt de leerling uit om woorden aan medeleerlingen uit te leggen (bijv. met schoudermaatje)	0	0	0
b. Voert individueel schriftjes uit	0	0	0	2. Ik geef spreek- of schriftjes aan de leerling (bijv. woorduur, beelidwoordenboek, creatieve opdracht)	0	0	0
c. Werkt samen met andere leerlingen aan spreek- of schriftjes en communiceert daarover	0	0	0	3. Ik laat de leerling samenwerken aan en communiceren over spreek- of schriftjes	0	0	0
d. Probeer met hulp van mij duidelijk te maken wat hij/zij bedoelt (bekekenonderhandeling)	0	0	0	4. Ik verdep spreek- of schriftjes door met de leerling in gesprek te gaan over wat hij/zij bedoelt (bekekenonderhandeling)	0	0	0
e. Denk na en verwoord dat in taal op hoger niveau (completere cognitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen)	0	0	0	5. Wrijf de leerling aan tot redeneren en hoger niveau taalgebruik (completere cognitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen)	0	0	0
f. Gaat door op de aangereikte inhoud	0	0	0	6. Ik breed de inhoud van de leerling inhoudelijk uit (expansie, verrijken van begrippen)	0	0	0

Analyse eerste les

- Veel aandacht voor voorbereiden en semantiseren
- Minder aandacht ging uit naar consolideren en controleren.

Focus ontwerp

- Lessen waarin leerlingen zelf actief taal gaan produceren (spreken, schrijven, presenteren, etc.) binnen het zaakvakonderwijs.
- Voorbeelden:
 - Groep 5: diverse activiteiten waarin leerlingen taal produceren rondom het thema Kastelen (bijv. het interviewen van een ridder en het maken van een journaal)
 - Groep 6: het maken van een presentatie en voeren van een filosofisch gesprek rondom het thema Tweede Wereldoorlog

Analyse tweede les

Uiteenlopende ervaringen:

- Groep 5: Grote bereidheid bij leerlingen om inhoudelijk bij te dragen. Leerlingen groeien in het zelf produceren door de opdrachten. Vooral het spreken en motiveren van je antwoord ging goed. Het verwoorden in taal op hoger niveau dan reproduceren en parafaseren was een uitdaging.
- Groep 6: Leerlingen voelden zich veilig genoeg om écht een gesprek aan te gaan. De leerkracht experimenteerde succesvol met het laten vallen van stiltes en het doen van prikkelende uitspraken, waardoor de leerlingen werden uitgenodigd dieper na te denken. Groep 7: Het was moeilijk voor leerlingen om zonder leerkrachtsturing met elkaar in gesprek te gaan. Voor sommige leerlingen leek het niet duidelijk te zijn wat er van hen verwacht werd, dit ondanks indeling in heterogene groepjes.

Terugblik op onderzoeksproces en 'lessons learned'

Ontwerpen en uitvoeren van lessen	Observeren en analyseren van lessen
<ul style="list-style-type: none"> • Ontwerpen van lesactiviteiten met een focus op taalproductie maakt dat je echt gaat denken vanuit "wanneer leerlingen gaan praten" • Leerkrachten hebben inspiratie gehaald uit wat de ontworpen lesactiviteiten teweeg brachten bij leerlingen. Leuk/zinvol om vanuit een coachende rol tijd te hebben om naar wat leerlingen zelf doen te kijken • De experimenten leiden soms tot (positief) bijstellen van verwachtingen van wat voor leerlingen haalbaar is, met name wanneer ze zelf aan de slag gaan met een opdracht. • Soms moeten leerlingen wennen aan de overgang van meer leerkrachtsturing naar meer zelfsturing. Dat kan tijd kosten; ze moeten zich bewust worden van wat er van hen verwacht wordt en weten waarom de aanpak anders is dan normaal. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bij elkaar in de les kijken en dan nu specifiek gericht op zaakvakken en met de blik op woordenschat is leerzaam. Belang van feedback van anderen bij het analyseren van eigen lessen is groot. • Nut van terugkijken eigen lesactiviteiten: beter zicht op wat leerlingen doen en hoe ze leren/presteren. Geeft input voor evaluatie en maken verbeterplannen.